

JALOLIDDIN MANGUBERDINING YURT OZODLIGI YO'LIDAGI QAHRAMONLIGI

Abduqaxxorov Hasanboy Donyorbeki o'g'li

*Toshken shahar Chilonzor tumani 2 – sonli kasb – hunar palitexnikum dual ta'lim 1
– kurs talabasi*

Mahkamov Shoxrux

Ilmiy rahbar

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Jaloliddin Manguberdi shaxsi, uning mo'g'ul bosqinchilariga qarshi olib borgan ozodlik kurashlari, jangovar harakatlarining ayrim jihatlari, g'alabalari va mag'lubiyatlari, Xorazmshohlar davlatining shuhrati va tanazzulida ichki va tashqi ta'sirlar, buyuk najotkor sifatida Jaloliddin Manguberding dunyo va yurtimiz tarixi, yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyatiga doir fikrlar bayon qilingan. Bu maqolaga o'z yordamlarini bergan ustozim Usmonov Murodjon Ibrohim o'g'liga o'z tashakkurlarimni bildiraman.*

Kalit sozlar: *Xorazmshoh Alouddin Muhammad, Jaloliddin Manguberdi, Chingizxon, Irgiz jangi, Vatanning sheryurak bahodiri.*

Yurtimizning ko'p yillik bebaho tarixiga ko'z tashlar ekanmiz, el-yurtimizni bosqinchi, yovuz kuchlardan himoya qilish, millatimizning mustaqilligi va erkinligini asrashdek buyuk ishda, kurashlarda matonat, mardlik, fidoiylilik ko'rsatgan vatandoshlarimiz, sohibqironlarimiz, millatimiz ko'rki bo'lgan mardu-maydon o'g'lonlarimiz juda ko'p bo'lib, ularning borligidan faxr hislarini tuyamiz.

O'zlikni anglash, eng avvalo, o'tmishni o'rganishdan, tarixni bilishga ehtiyoj sezishdan boshlanadi. Darhaqiqat, o'zini angelayotgan har bir odam o'z ajdodlari kimlar bo'lganini bilib olishga intiladi. O'z naslu nasabini bilish, kelib chiqishini o'rganish kishining hayotda omonat yo tasodifiy emasligini tushunishiga imkon beradi.

Ana shunday biz faxrlana oladigan ajdodimiz, Anushteginiylar sulolasining yorqin, mashhur va so'nggi vakili, kuchli siyosatdon, buyuk diplomat Jaloliddin Manguberdi edi. Sarkarda tug'ilgan Xorazm diyori O'zbekiston hududidagi qadimiy madaniyat maskanlaridan biri bo'lib, buning tasdig'i arxeologik tadqiqotlarda ham, yozma ma'lumotlarda ham o'z aksini topgan; bu haqida qator ilmiy izlanishlar chop etilgan.

Xorazmning geografik o'rni, Amudaryo etagida joylashganligi uzoq moziydan boshlab sug'orma dehqonchilik rivojlanishi, shaharlar barpo etilishi, davlat tashkil topishi, fan va madaniyat taraqqiy etishi uchun qulay imkoniyat yaratdi. Qadimgi Xorazm katta hududda yastangan bo'lib, Amudaryo etagida ikkala sohil bo'ylab to Orol dengizigacha, g'arbda Kaspiy dengizigacha, janubda Xuroson yerlarigacha oraliqni o'z ichiga olgan.

Xorazm hukmdorlari tarixda xorazmshohlar nomi bilan mashhur bo'lganlar. O'rta asrlarda Xorazmda xorazmshohlarning to'rtta sulolasi davlatni boshqargan: Afrig'iylar (305-995); Ma'muniylar (995-1017); Oltintosh sulolasi (1017-1034); Anushteginlar sulolasi (1097- 1231). "Anushteginlar-Xorazmshohlar hukmdorligi chog'ida, xususan, XIII asr boshlarida, Muhammad Xorazmshoh davrida Xorazm ulkan davlat maqomiga ega bo'ldi. Uning chegaralari Kaspiy dengizining shimoliy sohillaridan Fors qo'ltig'igacha, Kavkazdan to Hindukush tog'larigacha yetgan edi. Katta hududda markazlashgan yirik siyosiy birlikning vujudga kelishi tufayli, davlatning siyosiy mavqei ortdi, unda hunarmandchilik va savdo-sotiq rivojlandi, shaharlar yuksaldi.

Xo'jalikning turli sohalaridagi o'sish umumiy iqtisodiy va madaniy taraqqiyot uchun omil bo'ldi. Movarounnahr va unga yondosh hududlarda Marv, Buxoro, Samarqand, Shosh, Xo'jand, Banokat, Balx, Kesh, Nasaf, Axsikat, Niso, Jand, O'tror, O'zgand, O'sh, Isfijob, Termiz, Tarozi kabi shaharlarni misol tariqasida ko'rsatish mumkin".

"...Lekin Chingizxon boshliq mo'g'ul lashkarlarining 1219-yili Xorazmshoh Muhammad mamlakati hududiga bostirib kirishi va uni egallashi natijasida butun boshli gullab-yashnab turgan davlat vayronaga aylandi. Xorazmshoh Muhammad mag'lubiyatining asosiy sababi, harbiy mahorat bobida Chingizxonga nisbatan zaifligida edi. U lashkarini mayda qismlarga bo'lib shaharlarga taqsimlab joylashtirdi va o'g'li Jaloliddinning butun lashkarni bir joyga yig'ib dushman bilan yuzma-yuz urushmoq kerak, degan so'zlarini ham e'tiborga olmadi."Sulton Jaloliddin Manguberdi Chingizxon e'tirofiga sazovor bo'lgan buyuk sarkarda edi. Mo'g'ullar istibdodiga qarshi kurashgan bobokalonimiz nafaqat O'rta Osiyo, balki Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo, Kavkaz xalqlari tarixida muhim o'rin egallaydi.

Bor yo'gi 32 yil umr ko'rgan bo'lsa-da, dunyo tarixida o'chmas iz qoldirgan Jaloliddinning aniq tug'ilgan sanasi ma'lum emas, ammo uning tavalludi rasman 1198-yil deyiladi. Jaloliddin Manguberdi Xorazmshoh Alouddin Muhammad va malika Oychechaklarning to'ng'ich farzandi va voris shahzoda sifatida dunyoga kelgan. U yoshligidanoq turli xil masalalar bo'yicha o'z fikrini aniq isbotlay oladigan bo'lib tarbiyalandi. "...yoshligidan onasining tashabbusi bilan Kuzbor og'adan harbiy san'atni o'rganadi. Kuzbor og'a unga ot minishni, qilich o'ynatishni va kamondan o'q uzishni o'rgatadi.". Jaloliddin Manguberdining onasi malika Oychechakgina xorazmlik bo'lib, qolgan barcha malikalar Xorazmshoh Alouddin Muhammadning onasi bo'lmish Turkon xotunning Dashti Qipqochlik jangari urug', qabilalari va saroy zodagonlariga mansub edilar.

Shuningdek, ulardan tug'ilgan shahzodalar ona tomonidan turli qavmlarga daxldor edilar. Xuddi shu narsa Xorazmshoh Muhammad saroyida o'sib voyaga yetayotgan shahzodalar-Jaloliddin Manguberdi va uning inilari o'rtasida taxt talashuv, nizolar boshlanishini ta'minlagan asosiy omillardan edi. Jaloliddin yosh bo'lishiga qaramay, saroydagi ichki boshboshdoqlik harakatlarning barchasini sezar, bu holatlarning oldini olish yoki ularni to'xtatish mushkul vazifa ekanligini anglar edi.

Xorazmshoh Muhammad musulmon davlatlar hukmdorlari ichida buyuk sarkarda hisoblanar, u o'z vaqtida Qoraxitoy podshosi Go'rxonni yengib Movarounnahrda haydab chiqargan va shu kabi ko'plab yurishlar orqali obro' qozongan, shu tufayli o'ziga "Iskandari Soniy" degan rutba olgan edi. Sulton Xorazmshoh o'z davrining kuchli lashkarboshisi sanalsada, ammo, u davlatdagi ichki muhitni va saroydagi qipchoqlar ustunligini yenga olmadi. Sulolaning tarixiy udumlariga ko'ra katta o'g'il, shahzoda Jaloliddin Manguberdi qonuniy taxt vorisi bo'lsa-da, Turkon xotun o'zining saroydagi katta mavqeidan foydalanadi va vakolatini suiiste'mol qilgan holda Jaloliddinni taxt vorisligidan chetlashtirib, o'z qavmidan bo'lgan nabirasi Uzloqshohni taxt vorisligiga osiy da'vogar sifatida qo'llab-quvvatlashi saltanatni inqiroz sari yetakladi. Bu nizo keyinchalik Chingizxonning Xorazmshohlar saltanatiga urush ochganda, uning g'alabalarini ta'minlagan asosiy omillardan biri bo'ldi. Ko'hna Urganch mudofaasini uyushtirishga tayinlangan Dashti Qipchoq sarkardalari ham mo'g'ullarning asosiy qo'shini poytaxtga yetib kelmasidanoq sotqinlik yo'lga o'tib, shahzoda Jaloliddinni o'ldirishga intilgan bo'lsalar, qolganlari o'z jonlarini omonda saqlash uchun qochishni afzal ko'rdilar. Jaloliddin Manguberding uzoqni ko'rolmaydigan inilari ham iste'dodli sarkarda og'asiga yordam berib, jangohda bir qatorda jang olib borish o'rniga buvisi malika Turkon xotunning maslahati bilan g'animlik yo'lini tanlaydilar.

"Jaloliddin 16 yoshidan boshlab otasi bilan harbiy safarlarga chiqa boshlagan. Biroq, mo'g'ullar bilan to'qnashgan ilk jangida u 17 yoshda edi. Xorazmshoh Muhammad qo'shini Samarqanddan jo'nab Jand (Sirdaryoning quyi oqimida) orqali Irgiz daryosi (Qozog'iston To'rg'ay viloyati)ga yetishdi. Irgiz daryosi yaqinida 1216-yilning yozida Xorazmshoh Muhammad va Chingizxonning o'g'li Jo'jixon uchrashdi. Bu uchrashuv kutilmagan bir hol edi. Jo'jixon Xorazmshohga elchi yuborib: "Biz siz bilan jang qilmaymiz, ulug' xon (Chingizxon) siz bilan urushmoqni buyurmadi" degan xabarni yuboradi. Xorazmshoh Muhammad bunga javoban: "Agar Chingizxon sizlarga men bilan jang qilishni buyurmagan bo'lsa, Alloh taolo menga sizlar bilan jang qilishni buyurdi. Demak, jang qilamiz", deydi. Ana shu jangda Xorazmshohda 60 ming qo'shin mavjud bo'lib, u qo'shinni 3 qismga bo'ladi va ulardan biriga Jaloliddinni lashkarboshi qilib tayinlab, pistirmada turishini buyuradi. Irgiz jangida Xorazmshoh dushmanning siquviga dosh berolmaydi, uni Jaloliddinning xos lashkarlari bilan jangga kirib, dushmanga qaqshatqich zarba berishi qutqarib qoladi."

Chingizxon boshliq mo'g'ullar yurtga bostirib kelayotganini eshitgach "...vasvasa shaytoni Jaloliddinning otasi Sulton Muhammad (Xorazmshoh)ning yuragiga qo'rquv va tahlikani shunchalik joylagan ediki, u o'zini son-sanoqsiz lashkarlardan chetga olib, hamda ular (lashkarlar) qo'lini uzatgan bo'sh turgan qochish uzangisiga oyog'in qo'yib, yerga (kirib ketish uchun) biror teshik na osmonga (uchish uchun) bir qanot izlardi. Totorlar (bilan jangdan) yuz o'girib Samarqandga kirib kelganda, uzoq yillar va zamonlardan buyon shunday bir paytga mo'ljallangan va ana shu kunlar uchun yig'ilgan son sanoqsiz lashkarlar va mardi-maydonlarni o'zgartirish va tarqatib yuborishga kirishdi; ularni to'rt tomonga tarqatib, turli joylarga taqsimlab mamlakatni

himoya qilishga belgiladi. Uning yoshi ulug'roq, botir va matonatli hamda shohlik boshi uzra toj (bo'la oladigan) o'g'illaridan Sulton Jaloliddin shu yerda otasining yonida edi xolos. U haqiqiy maqsaddan va to'g'ri uslubdan uzoq bo'lgan bu mulohazani inkor etardi va (shunday) derdi: «Lashkarlarni mamlakat bo'ylab to'zitish va bir joydan qo'zg'almay, g'animga qarshi turishdan yuz o'g'irish, bu aqlli sohib davlatning ishi bo'lmay, balki qandaydir bechorahollik alomatidir. Modomiki, sulton mardlarcha kurashga bel bog'lamoq kerak, degan qarorga kelmas ekan, u holda sanoqsiz lashkarlar ixtiyorini menga topshirsin. Toki fursat qo'ldan ketmasdan, oyoq hayrat va dahshat balchig'iga botmasdan, elning malomat og'zidagi chaynab tashlangan saqichga aylanmasdan, afsus-nadomat selida cho'kmasdan, oldinroq, o'tkinchi hayotning (ayanchli) hodisalarini bartaraf etishga va baxtsizliklarning chorasini topishga kirishaylik». Jaloliddin Manguberdi biror-bir davlat lashkarboshilari bilan jangda mag'lubiyat nimaligini bilmagan Chingizxon va uning lashkarboshilarini Irg'iz daryosi sohili yaqinida va shuningdek, G'azna, Valiyon, Bomiyon hamda Parvon janglarida mag'lub eta oldi. Parvondagi qirg'in jangda Sulton Jaloliddin qo'shini g'olib chiqdi.

Chingizxon yasoq jazosini qo'llab, har o'n kishidan bittasini o'lim jazosiga torttirdi. Ammo bu usul ham naf bermaydi. Mashhur sarkardalardan birontasi Sulton Jaloliddinni mag'lub qilishning uddasidan chiqolmagach, jamiki qo'shinini saflab Chingizxonning o'zi Jaloliddinni ta'qib qilishga kirishdi.

Parvon jangida ko'plab jangchilaridan ajralgan Sulton Jaloliddin qo'shinida yana bir fojia yuz beradi. Hazora maligi Sayfiddin Ag'roq, A'zam Malik sardorlar uning qo'shinini tashlab Sinqiron tog'lari tarafidagi qal'alardan biri tomon ketdilar. Ammo biroz keyin ularni Chingizxon qirib tashlashga muvaffaq bo'ldi. Sardor Maliklar ajralib ketishi natijasida Sulton Jaloliddin qo'shini zaiflashib qoldi. Bundan foydalangan Chingizxonning o'zi barcha qo'shiniga bosh bo'lib, Jaloliddin qo'shinini ta'qib qilishga kirishdi. Kuchlar nisbatiga ko'ra Chingizxon qo'shini Jaloliddin qo'shinidan o'n-o'n besh barobarida ustunlikka ega bo'lgan. Natijada Sulton Jaloliddin Hindga tomon chekinishdan o'zga iloji qolmadi. Ammo, Sind daryosidan qo'shinni narigi sohilga o'tkazib ulgurmasdan yashin tezligida Chingizxon son- sanoqsiz qo'shini bilan yetib kelib Sulton qo'shinini uch tarafdin o'rab oladi.

An-Nasaviy Sulton Jaloliddin Manguberdiga shunday baho bergan edi: «Uning mardligi, jasurligiga kelsak uning janglardagi faoliyatini eslab o'tishning o'zi kifoya qiladi. U sherlar orasida eng zo'r sher edi, qo'rqmas chavondoz, lashkarlar orasida eng botiri edi. U haqgo'ylikni, adolatni ulug'lardi»

Xulosa shuki, o'rta asrlarda yurtimizdan odil hukmdor, mashhur va jasur yurt o'g'loni sifatida Sulton Jaloliddin, Amir Temur va Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk ajdodlarimiz yetishib chiqdiki, ular bizning o'tmish-tariximiz va buyuk kelajagimizning barcha davrlari uchun faxr va g'ururdir. Buyuk bobokalonlarimizning bosib o'tgan sharafiga to'la ibratli hayot yo'li biz uchun jasorat namunasi bo'libgina qolmay, millatimiz va xalqimiz, shuningdek, yosh kelajak avlodimizning o'zligini anglashga undovchi qudratli omildir. Sulton Jaloliddinning kurash va hayot yo'li

mardlik va jasoratda nafaqat yurtimiz yoshlari, xalqimiz va ozodlik hamda mustaqillikning tom ma'noda qadriga yetuvchi bashariyat uchun ibrat ramzidir.

Uning Vatan mustaqilligi yo'lidagi so'nmas va betimsol jasorati mardlikning eng sarbaland etalon makonidir.

Shuningdek, mardu maydonlik sarchashmasi hamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jo'rayev N. Tarix falsafasi.-Toshkent: "Ma'naviyat" nashriyoti, 1999, -19 b.
2. Bo'riyev. O.,Toshev N. Jaloliddin Manguberdi (Davri. Sarkardalik faoliyati. Manbalar). Toshkent: "Fan" nashriyoti, 1999, -12-13 b,-16 b , -47 b
3. Sodiqov. H. Sulton Jaloliddin Manguberdi T.:Art FLEX 2009. -4 b, 10-11 b
4. Tolipova M.G., Fattoyev Sh.Yo. Jaloliddin Manguberdi o'z vatanining sodiq o'g'loni// "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Issue 5., -950 b.
5. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. Toshkent: "Cho'lpon" nashriyoti, 1994, -182 b.